

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію Ольги Іванівни Коменди
«УНІВЕРСАЛЬНА ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ
В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ»,
представлену до на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю «17.00.03 – музичне мистецтво»

Рецензована дисертація приваблює, насамперед, обраним **тематично-проблемним** дискурсом сучасної музикознавчої науки. На мою думку, наша музикологія (як складова гуманітаристики) саме сьогодні проходить етап «відцентрування» власної «імунної системи» на тлі світової глобалізації. Перед сучасними музикознавцями постає виклик: відстояти своє, національне (ментальне) право мислити на ґрунті вітчизняної традиції, із власною системою цінностей, або інтегруватися на підставі спільних критеріїв діяльності в європейський (чи якийсь інший) культурно-науковий ландшафт. Мій відгук побудований, як відповідь на це питання, оскільки саме тема докторської дисертації О.І.Коменди дає для цього підстави, на яких я відразу солідаризувалась з авторкою, вважаючи, що в цьому полягає найважливіший **аргумент актуальності появи такої роботи і її теми.**

I. Від особистості науковця – до розуміння його стратегії.

Ольга Іванівна Коменда належить до когорти музикознавців середнього покоління, і як вихованка західноукраїнської музикознавчої школи (її вчителі – викладачі Львівської національної академії музики) вона «озвучила» проблему, з якою (як я зрозуміла це, виходячи зі знайомства з текстом і ніяких інших перетинів у нас немає), вона зіштовхувалася по своєму професійному життю. «Універсалізм творчої особистості музиканта» – що це за категорія за своїм реальним змістом? Метафора для далеких геніїв, яких ми всі знаємо та любимо з дитячих років? Але є і інші зустрічі по життю з універсальними особистостями – більш пересічні, що перебувають поруч із тобою в рідному місті (у філармонічній залі, чи на концертному виступі твоїх колег-композиторів), і не лише в центрах світової культури, але й на її, умовно кажучи, «маргінесі» (наприклад, обласних центрів, маловідомих світовій музичній спільноті).

Тим не менш, час назрів, якщо знаходиться людина, що на академічному рівні намагається відстояти право такого статусного визначення, як «універсальна творча особистість» для розповсюдження всіма «радіусами» наукової мапи для введення у науковий обіг музикантів та музикознавців. Чи є для цього підстави? Моя відповідь – так! Тому, що насправді, існує багато публікацій (не таких масштабних, як дисертації), які присвячені саме цьому феномену в різних галузях виконавського мистецтва, і містять цей вираз (іноді без пояснень, як усталений, іноді метафорично). Тільки в ХНУМ імені І.П.Котляревського на захистах магістерських робіт (з 2004 по 2020 рр.) у кожній п'ятій залучений термін «універсальна особистість»: тільки прізвища

різні¹. Є й інші передумови для постановки заявленої теми, які підкреслюють своєчасність її обговорення. Наприклад, критика дисертації на схожу тему: *Батанов В. Ю. Універсалізм композиторської особистості в музичному мистецтві XX – початку XXI ст.* (Одеська державна музична академія імені А. В. Нежданової) зовсім «свіжої» дати захисту – 2016 рік.

Отже, етимон ключового поняття концепції О.І.Коменди (від *universum* = *summa summarum*) приймається як підготовлений та доведений в академічному середовищі, ще й мотивований на усталеній основі: розгледіти та вказати на сучасні постаті універсалізму в музичній творчості (від фундаторів до наших сучасників: «М.Лисенко – С.Людкевич – М.Скорик – О.Козаренко» та ін.).

У ключовій дефініції є свої терміни-«супутники»: наприклад, «системно-інтегративна сутність діяльнісного універсалізму як індивідуально-творчого феномену», «діяльнісний універсалізм» (наскрізно по тексту) та деякі інші.

II. Проаналізуємо з різних аспектів наявність головного завдання будь-якої докторської дисертації – *обґрунтування нового методу (чи підходу), який стає підґрунтям для творення нової теорії, зміст і мета якої – узагальнити великий шар новітніх явищ музичного мистецтва, наявну специфіку, аналітичний матеріал, персоналії та надати їм відповідну оцінку* (викласти самостійну точку зору).

Якщо виходити з критеріїв теорії як вчення про певний предмет музики, то на перше місце (після наявності ключової дефініції), поставимо системність, що проявляється на рівних рівнях організації наукового тексту:

- *історико-еволюційна площина* (показ спадкоємності української історії універсалізму Про це свідчить цікавий аналіз персоналізму «від С. Воробкевича – до М.Скорика та О.Козаренка»);
- *культурно-історичний огляд*, присвячений осмисленню структурно-типологічних проявів універсальності творчих особистостей в західноєвропейському мистецтві (від давнини до Новітнього часу);
- *методологічний вимір* визначено авторкою як структурно-типологічне дослідження (Розділ 1), яка «модулює» від теорій особистості (психологічний дискурс), різних музикознавчих впливів до його оригінально викладених наслідків: діяльнісно-структурного моделювання (Розділ 3);
- *музично-регіональний* – загальноєвропейський, галицько-буковинський та наддніпрянський блоки, в яких цікаво висвітлені відомі сторінки життєтворчості відомих композиторів. Однак сприймаються вони в дисертації О.І.Коменди як шлях сходження до осмислення історії музики через універсальну діяльність окремих постатей, які обрані Богом для виконання

¹ Наприклад: «Т.Я.Веске як універсальна особистість» (маг. робота В.Кукушкіної, 2004); монографія Т. Жаркіх «„Роёmes pour Mi” як втілення творчого універсуму О. Мессіана», О.Кригіна «Універсалізм творчості Андреса Сеговії та його вплив на становлення вітчизняної гітарної школи» (2015); В.Гіголаєва-Юрченко «Роль и специфика вокально-исполнительского универсализма (на примере деятельности КП «Харьковская областная филармония») // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти. Когнітивне музикознавство. 2019. Вип. 52. С. 188–20; Є. Омельченко «Універсалізм творчого стилю Даяни Рівз (на прикладі виконання джазових балад)» (2020) та ін.

надзвичайної місії – об'єднати людство під егідою універсалізму Творчої сили та Любові. (Так без ідеологічних штампів, обережно, об'єктивно досліднича вимальовує портрет історичної доби української культури (відразу зауважу, в ньому не вистачає «слобожанського блоку» та південного. Ймовірно, ці сторінки впишуть в наукову картину світу інші дослідники молодшої генерації, проте шлях та методологія люб'язно презентовані у рецензованій дисертації. Тому це теж певний важель впливу концепції О.І.Коменди на сучасну музикологію та перспективи для молодих генерацій).

Універсальним рівнем прояву універсалізму власне дослідницької стратегії, на мій погляд, є створення такої комунікативної системи (в тексті дисертації), яка дозволяє по-новому висвітлити загальновідомі історичні постаті та їх роль в становленні української самосвідомості музичної культури як національно-визначеної наукової сфери. Іншими словами, *йдеться про поміркований і виважений стиль історичного мислення, притаманний авторці, на ґрунті чого (я повторююсь) по-іншому висвітлюються етапи розвою української культури як самодостатньої «гілки» європейської наукової спільноти, зі своїми складнощами, вдачами і персоналіями, які дійсно, без перебільшення стають «локомотивами історії».*

III. Серед новаційних положень дисертаційної концепції О. І. Коменди, на яких наголошує авторка і з якими слід погодитися (хоча й не на 100 відсотків), насамперед, опрацьовані і представлені як складові теорії:

- розробка типології універсальної творчої особистості та визначення її сутності;
- характеристика еволюції універсальної творчої особистості в західноєвропейській та українській музичній культурі як *історичний феномен*;
- розгляд персоналій універсальної творчої особистості в структурному, типологічному, функціональному та стильовому дискурсах.

Як наслідок послідовного обґрунтування предмету дисертації О.І.Комендою задіяно діяльнісно-структурний (системно-інтегративний) метод вивчення універсальної творчої особистості як *типологічного явища сучасної музикознавчої персоналістики*. Остання дефініція вважається дуже перспективною, оскільки надає когнітивний горизонт іншим аспектам діяльності професійних музикантів в царині музикознавства, музичної психології, культурології.

IV. *Структурна логіка та теоретичний базис.* Опонент вважає за необхідне підкреслити високий рівень структурно-типологічного та аналітичного мислення авторки дисертаційної праці, без яких тема могла залишитися описовим наративом. Навпаки, надані аналітичні обґрунтування творів провідних митців (особливо українських) та інші публікації О.І.Коменди, які отримали рейтинг цитування, свідчать про наявність міцної теоретичної школи. І тому матеріали дисертації мають перейти в навчальні посібники та методички для викладачів, студентів та аспірантів.

Неприхованою окрасою музикознавчої концепції є заключний розділ дисертації, присвячений постаті Олександра Козаренка як сучасного увиразника універсалізму в новітньому культурному бутті України. Ясно, що О.І.Коменда є адептом творчості О.В.Козаренка в різновекторних іпостасях цієї

особистості. Ретельно розкрито не лише специфіку діяльності митця як композитора, науковця, піаніста, але й органічно «вбудовано» в загальну концепцію ідея одухотвореності особистості, ретельний аналіз його творів, але висвітлено рідкісна риса наукового мислення (зокрема, аналіз семантичних, структурних та стилістичних особливості наукового тексту, що цілком розкриває «дослідницьку стратегію» Козаренка-науковця (термін Ю.Ніколаєвської). Цей аспект ставить високу планку в загальному рейтингу новаційних ідей теорії універсальної творчої особистості (які я особисто не зустрічала навіть про видатних музикознавців сучасності. Можна сказати, що тим самим О.І.Коменда «задала» перспективний напрям для обговорення в спецкурсах для музикознавців, композиторів та аспірантів-виконавців «Стратегія наукового мислення»). До речі, скажу про враження від підрозділу «Виконавець чи композитор: зміна парадигми музиканта в музичній культурі Нового Часу», в якому репрезентовано постать виконавця. Для мене це симптоматична назва. Цитую: «...формування універсальної творчої особистості Нового Часу пов'язано з тим, що діяльність композитора у той час виділяється з-посеред інших видів діяльності музиканта, стає самостійною і починає домінувати над виконавством» (с.113). Тобто зафіксовано момент виокремлення постаті композитора як першовартісної з точки зору комунікації. А далі – все. Дисертантка більше не розвиває цю думку, бо вона є апріорною в часопросторі Нової доби. В чому симптоматика? А в тому, що в наш час відбувається «коливання маятника» дзеркально симетрично: нині композитор залежить від виконавця! У багатьох жанрах і формах музикування композитор має бути одночасно і виконавцем, щоб досягти ідеалу універсальної творчості (наприклад, композитори ХХ століття поділяються на композиторів-гітаристів та не гітаристів, або композиторів-баяністів, композиторів-перкусіоністів і т.ін; не говорячи вже про сферу рок- і джаз музикування). В цьому сенсі обрані персони композиторів теж підлягають цьому критерію, оскільки добре володіють інструментами для яких пишуть. Отже, я вказую, які ще існують «прозорі, не зачинені обрії» подальшої розробки вчення про УТО (універсальну творчу особистість) в музичній культурі ХХІ століття (подарунок на майбутнє!).

Хочу окремо наголосити на позитивному враженні від читання тексту, який: 1) викладений стилістично коректно, гарною науковою мовою; 2) ґрунтовно оснащений Списком використаних джерел (745 позицій; з них – 48 іноземними мовами). Критичних зауважень до концепції у опонента немає. Є два питання: 1) хочу розкрити Вашу обізнаність в музиці, про яку Ви не пишете: **назвіть, хто, на Вашу думку, відповідає критеріям УТО в харківській когорті композиторів ХХІ століття** (а може Ви знаєте фундаторів харківської композиторської школи?)

2) як Ви ставитесь до соціоніки і її музикознавчих проєкцій? І чи не вважаєте, що деякі постаті з українських митців могли стати знаковими з точки зору історичних паралелей до місії, яку вони виконували кожний в своєму історичному хронотопі?

Автореферат в повній мірі відповідає змісту дисертації О.І.Коменди та численним публікаціям за її темою. Кількість друкованих праць та апробацій ідей авторки на міжнародних конференціях достатня.

Все вищезазначене дозволяє дійти висновку, що дисертація являє собою самостійне та оригінальне дослідження, актуальне за змістом і пропонованою проблематикою, яке за новизною її обґрунтування та розкриття, наявністю системних узагальнень, інтелектуальних коментарів та аксіологічних суджень щодо історії та теорії українського та європейського музичного мистецтва, відповідає рівню сучасних вимог МОН України до докторських дисертацій. Авторка дисертації **Ольга Іванівна Коменда** цілком заслуговує на присудження наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво.

Доктор мистецтвознавства,
зав. кафедрою інтерпретології
та аналізу музики Харківського
національного університету мистецтв
ім.І.П.Котляревського, професор

Л. В. ШАПОВАЛОВА

